A szlovén valláskutatás hullámverései a rendszerváltás idején

A magyarok és a szlovének – a pannon síkság határvidékének keskeny sávján összetalálkozó két régi szomszéd – történelmében vallási téren igen gyakran azonos vagy hasonló folyamatok játszódtak le. Ennek kapcsán az alábbi „nagy próbatételekre" hivatkozhatunk: a kereszténység fölvételére, a katolikus középkorra, a protestáns reformációra, a katolikus ellenreformációra, az egyházbarát, „katolicista" Habsburg Birodalomhoz, illetve az Osztrák–Magyar Monarchiához való tartozásunkra, országaink két világháború közötti egyházbarát, autokrata rezsimjeire és a szekularizált államszocialista egypártrendszer megtapasztalására. Ez utóbbi rendszerben a szekularizációs folyamatok meglepően hasonló módon zajlottak le, és igen hasonló eredményeket értek el mindkét országban.

Fölsorolhatunk azonban néhány fontos különbséget is. Az ellenreformáció a szlovén területre viszonylag korán megérkezett, s ott gyökeres átalakulást vitt végbe; a magyarokra viszont a reformáció után – még a „sötétség korszakának" „megkésett" ellenreformációja után is – mindig jellemző volt a vallási sokszínűség. Sőt azt is kijelenthetjük, hogy a magyar protestánsok által kiharcolt bécsi béke tette lehetővé a szlovén protestáns reformáció „maradékának" túlélését, s ezzel együtt a vallási sokszínűséget (a protestáns egyháznak ma húszezer tagja van Szlovéniában). Amíg Magyarországon a világi államszocializmust a szovjet csapatok jelenléte és 1956 traumája jellemezte, addig a „liberálisabb" szlovén egypártrendszer olyan társadalmi erők kezében volt, amelyek a népfelszabadító háborúval, a szlovén államiság alapjainak lerakásával és a Szovjetuniónak 1948-ban kategorikus „nem!"-et mondó jugoszláv állammal büszkélkedtek. Amíg Magyarország a szocializmustól tárgyalásos, „bársonyos" búcsút vett, és a rendszerváltás a társadalom vallási szerkezetére nézve nem járt radikális változást hozó következménnyel, addig a szlovén átmenet Jugoszlávia sokakra szenvedést hozó széthullásából következett, amely – az önállóvá vált Szlovéniától eltérően – több vallást magába foglaló képződmény volt.

Manapság a magyarok és a szlovének újra olyan „átmeneti" helyzetben vannak, amikor a sorsuk sok mindenben hasonlít is egymásra, és különbözik is egymástól. A vallási jelenségekkel foglalkozó kutatók számára ezért számos izgalmas összehasonlítandó területet adódik: a vallásosság/ateizmus empirikus kutatási eredményei szociológiai szempontból Magyarország és Szlovénia „közelségére" mutatnak. A vallásosságot vizsgáló statisztikák alapján a szlovének és a magyarok sok mindenben hasonlóak egymáshoz, s a környező országok közül e tekintetben a magyarok mutatják a legnagyobb hasonlóságot a szlovénekkel. A vallásosság/ateizmus szerkezetének mélyebb tanulmányozása során – amit Magyarországon például (a nálunk talán legismertebb magyar vallásszociológus) Tomka Miklós kutatásai, Szlovéniában pedig a Niko Toš vezette Közvéle-

mény-kutatási Intézet adatai alapján elvégzett vizsgálatok tettek lehetővé – érdekes egybeesések figyelhetők meg. Beszélhetünk például a szekularizáció hasonló mértékéről, az istenben, lélekben, bűnbeesésben, földi élet utáni létben, mennyországban, pokolban, ördögben stb. való hit szinte megegyező mértékű elterjedtségéről vagy a vallásos emberek csoportján belüli „egyházi vallásosság" és „autonóm vallásosság" közötti arány hasonlóságáról és hasonló fejlődési tendenciáiról.

Az állam és az egyházak közötti viszony tekintetében a rendszerváltásra mindkét államban az „ideális képlet" meglehetősen sok vesződséggel járó keresése a jellemző. Szlovéniában az egyetlen uralkodó vallás hagyományából következik, hogy ez a kérdés elsősorban az állam és a római katolikus egyház viszonyának problematikájaként vetődik föl. Be kell vallanunk, hogy ez a körülmény, ami – legalábbis a szocializmus bukása utáni első, kritikus években – egy új „egyengondolkodás" kialakulásával fenyegetett, számos szlovén társadalomtudóst sokkal jobban foglalkoztat, mint azt szeretné. Az mindenesetre tény, hogy a rendszerváltás ezen a téren okozta a legnagyobb „hullámverést", amiből a szlovén valláskutatók is derekasan kivették a részüket.

A bemutatott magyar–szlovén vallási jellemzők alapján biztos vagyok benne, hogy az alábbi, négy szövegből álló válogatás számot tarthat a magyar olvasók érdeklődésére, sőt eljövendő összehasonlító kutatások kiindulópontjául is szolgálhat. E szövegek természetesen nem mutathatják be az e területen folyó szlovéniai kutatásokat a maguk teljességében.* A válogatásból három esszé a ljubljanai Társadalomtudományi Egyetemen működő Valláskutató Intézet kutatóitól származik, a negyedik pedig az egyik vezető baloldali értelmiségi, Lev Kreft írása. E szövegek csak a szerzők érdeklődési területét illetően reprezentatívak. Aleš Debeljak elsősorban a különböző fundamentalizmusok szélesebb világvallási és kulturális folyamatait kíséri figyelemmel. Mitja Velikonja főként a nemzeti mitológiák létrejöttének és átalakulásának, valamint a vallások, illetve az egyházak ebben játszott szerepének tanulmányozásával foglalkozik – különös tekintettel az idevágó balkáni problematikára. Marjan Smrke – a Szlovén Közvélemény-kutató Intézet kutatásaiból kiindulva – az állam és az egyházak viszonyát tanulmányozza, valamint az emberek vallásos/ateista érzületének változásait. Lev Kreft, aki főleg esztétikafilozófiával foglalkozik, a valláskutatás szempontjából elsősorban a felvilágosodás, illetve a belőle kifejlődött filozófiai iskolák mai hatalmáról és tehetetlenségéről gondolkodó értelmiségiként tarthat számot érdeklődésünkre.

Marjan Smrke

---

* A szlovén valláskutatás főbb irányai között megemlíthetjük az empirikus vallásszociológiai kutatásokat, a szekularizáció folyamatának vallástörténeti vizsgálatait, a vallásfilozófiai írásokat és a teológusok vallástörténeti klasszikusokat újrakiadó és újraértelmező munkáit.